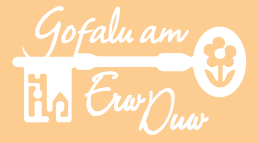

3. Ystlumod yn y Clochdy

Mae'r daflen hon yn rhoi gwybodaeth am ystlumod a chanllawiau ynghylch sut mae rheoli safleoedd claddu er budd ystlumod.

Mae ystlumod wedi'u canfod mewn mynwentydd eglwysi a safleoedd claddu ers amser maith, gan glwydo mewn eglwysi ac adeiladau eraill yn aml iawn. Gall clwydi'r ystlumod fod mor hen â'r adeilad ei hun, gyda thua 60% o'r eglwysi sy'n dyddio o gyfnod cyn yr 16eg ganrif yn cynnwys clwydi ystlumod. Ceir dwy rywogaeth ar bymtheg o ystlumod brodorol yn y DU, gydag wyth o'r rhain yn defnyddio eglwysi neu gapeli ar gyfer clwydo, gan gynnwys rhai o'r rhywogaethau llai cyffredin, fel yr ystlum clonclyd a'r ystlum serontin. Bydd ambell un o'r naw rhywogaeth sy'n weddill yn clwydo mewn coed mawr fel coed yw.

BETH SY'N DENU YSTLUMOD I SAFLEOEDD CLADDU?

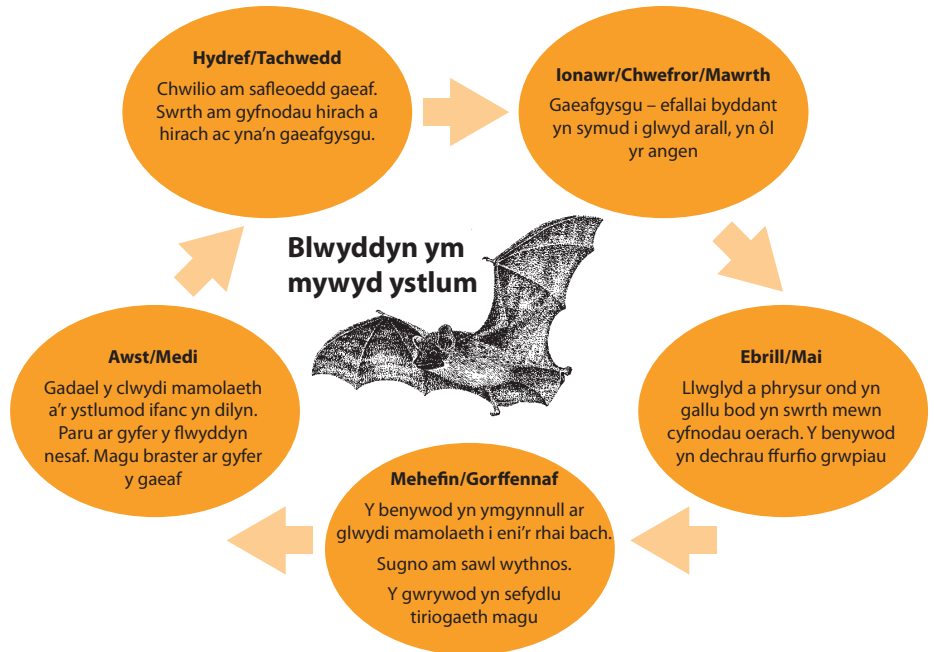
Safleoedd clwydo

Dydi ystlumod ddim yn clwydo yn y clochdy ... gormod o sŵn!

Mae ystlumod yn defnyddio gwahanol glwydi drwy'r tymhorau fel rheol.

Mae ystlumod angen clwydi meithrin ar gyfer y rhai ifanc, clwydi gaeaf i aeafgysgu a hefyd clwydi dros dro i dreulio eu bwyd ac i gysgu yn ystod y dydd. Mae ystlumod yn clwydo mewn cilfachau glân a thawel heb unrhyw ddrafftiau, ble mae'r tymheredd yn gyson. Mewn eglwysi neu gapeli, gellir dod o hyd i ystlumod o dan y bondo, yn y portsh, o dan deils y to, yn uniadau'r hen goed, a'r tu ôl i nenfydau, lluniau'n hongian neu blaciau coffa. Hefyd maent yn clwydo mewn beddrodau, mewn tyllau neu graciau mewn wal, y tu ôl i eiddew neu ym mhyrth mynwentydd. Wrth glwydo mewn coed, maent yn defnyddio tyllau, cilfachau, rhisgl yn plicio a bylchau y tu ôl i eiddew ac mae coed feteran yn llawn safleoedd clwydo posib i ystlumod.

Mae pentwr o dail sych, bychan, neu dail ar wasgar, yn arwydd o bresenoldeb ystlumod, ac mae'r tail hwnnw'n cynnwys gweddillion pryfed ac yn briwsioni'n llwch. Gall maint a siâp y tail ddweud wrthyfych chi pa rywogaeth sy'n bresennol. Gellir gweld staeniau iwrin

yn agos at yr hoff safleoedd clwydo.

Bwyd

Mae safleoedd claddu'n tueddu i gynnwys cymysgedd o goed mawr, glaswelltir, blodau, ardaloedd o laswellt tal neu dwmpathog, tomenni compost, pentyrrau o goed a gwaith cerrig. Nid oes cemegau ynddynt yn gyffredinol ac maent yn tueddu i fod yn flerach na gerddi ac efallai eu bod wedi bod yno ers amser maith. Mae hyn i gyd yn arwain at boblogaeth dda o bryfed. Mae hedfan yn defnyddio llawer iawn o egni ac felly mae safle gyda chyfoeth o bryfed yn allweddol i ystlumod.

Gall ystlumod hedfan yn bell i chwilio am fwyd felly hyd yn oed os nad oes gennych chi ystlumod yn clwydo yn eich safle claddu, efallai eu bod yn ymweld.

Cadw at y gyfraith

Mae ystlumod a chlwydi ystlumod wedi'u gwarchod gan y gyfraith. Mae'n drosedd lladd neu anafu ystlumod yn fwiadol, neu darfu arnynt neu eu dal. Mae hefyd yn drosedd difrodi, dinistrio neu rwystro mynediad i le a ddefnyddir gan ystlumod ar gyfer cysgod neu warchodaeth.

Cofiwch warchod clwydi ystlumod mewn adeiladau a gofyn am gyngor cyn cynllunio gwaith atgyweirio ac

3. Ystlumod yn y Clochdy

adfer a chyn gwneud newidiadau i oleuadau allanol mewn safle claddu.

Gan fod ystlumod yn defnyddio gwahanol glwydi yn ystod y flwyddyn, mae amser y gwaith yn bwysig.

Rhaid gwarchod clwydi ystlumod mewn coed. Cyn trin coed mawr, gofynnwch i weithiwr ystlumod cymwys eu hasesu am bresenoldeb ystlumod neu glwydi.

Mae'n rhaid i chi ofyn am help a chyngor gan asiantaethau cadwraeth statudol neu eich cyngor lleol cyn gwneud unrhyw waith adeiladu neu waith rheoli coed os oes ystlumod yn debygol o fod yn nythu ar y safle.

Beth ddylech chi ei wneud os dowch chi o hyd i ystlum

Os byddwch yn aflonyddu ar ystlum sy'n gaeafgysgu neu'n dod o hyd i ystlum ifanc ar y ddaear, yna ffoniwch yr Ymddiriedolaeth Cadwraeth Ystlumod am gyngor. Os na ellir gadael yr ystlum (ystlum ifanc ar y llawr er enghraifft), dylech ei godi gan wisgo menig trwchus neu unrhyw offer gwarchodol arall a'i roi mewn blwch gyda thyllau aer (bocs esgidiau yn addas). Rhowch gadach wedi'i grychu yn y blwch, iddo allu cysgodi ynddo, a chynhwysydd bas iawn (caead pot jam)

o ddŵr mewn un cornel. Gadewch y blwch mewn lle tawel, tywyll ac oer nes daw'r gwyll. Bryd hynny, rhowch y blwch ar ei ochr mewn llecyn sydd tua 1.5m oddi ar y ddaear ac yn agos at ble daethoch chi o hyd i'r ystlum; fel bod yr ystlum yn gallu cropian allan. Mae ystlumod yn gallu brathu, felly byddwch yn ofalus.

Creu clwydi ac annog pryfed

- Gosod blychau ystlumod yn eu lle. Creu blychau pren eich hun neu brynu rhai prencrid sydd wedi'u cynllunio'n arbennig (o wneuthuriad Schwegler).
- Mae gwrychoedd o rywogaethau brodorol cymysg sy'n 2m o uchder o leiaf yn llesol i ystlumod, yn enwedig os nad ydynt yn cael eu trimio bob blwyddyn.
- Rheoli blodau gwyllt a glaswelltir gan fod glaswellt tal neu dwmpathog yn bwysig i löynnod byw, gwyfynod a phryfed eraill, y mae ystlumod yn bwydo arnynt.

Sut mae gwyllo ystlumod

Gallwch weld ystlumod drwy ymweld â safle yn y gwyll neu awr cyn y wawr ac eistedd yn dawel.

Gall gwyllo ystlumod fod yn ddigwyddiad arbennig. Beth am wahodd grŵp ystlumod lleol i helpu; efallai y gallant ddod ag offer canfod ystlumod gyda nhw, sy'n trosi cri'r ystlum yn sain clywadwy. Yna gellir adnabod y rhywogaeth o ystlum oddi wrth ei gri.

Mae'r tymor gwyllo ystlumod yn dechrau pan mae'r haul yn machlud rhwng misoedd Mai a Medi ac i wylwyr ac ystlumod fel ei gilydd dylai'r tywydd fod yn sych, yn gynnes ac yn llonydd. Bydd ystlumod yn dechrau dod allan o'u clwydi yn y gwyll, gan ddal ati i wneud hynny unwaith mae'n dywyll.

Ceisiwch ddarganfod o ble mae'r ystlumod yn dod ac, os ydych chi'n gallu eu gweld yn dod allan o'u safle yn glir, faint ohonynt ydych chi'n eu gweld.

3. Ystlumod yn y Clochdy

Cysylltiadau defnyddiol

Ymddiriedolaeth Cadwraeth Ystlumod, www.bats.org.uk

Eglwys Loegr, ChurchCare, www.churchcare.co.uk

Yr Eglwys yng Nghymru, www.churchinwales.org.uk/heritage

Asiantaethau statudol y llywodraeth:

Cadw, www.cadw.wales.gov.uk

Cyfoeth Naturiol Cymru, www.cyfoethnaturiol.cymru

Historic England, www.historicengland.org.uk

Historic Scotland, www.historic-scotland.gov.uk

Natural England, www.naturalengland.org.uk

Scottish Natural Heritage, www.snh.gov.uk

Asiantaeth yr Amgylchedd Gogledd Iwerddon, www.ehsni.gov.uk

Darllen defnyddiol

Bats in Churches: A Management Guide (cyhoeddiad Natural England)

Bats in Churches and how you can help them - www.bats.org.uk

